

ВПЛИВ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ АКТИВНІСТЬ БАНКІВ З ІНОЗЕМНИМ КАПІТАЛОМ В УКРАЇНІ

ТЯЖКОРОБ Ірина Володимирівна,

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри фінансових технологій та консалтингу

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8260-5999>

СІДЕЛЬНИК Олена Петрівна,

кандидат економічних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри фінансових технологій та консалтингу

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6498-5900>

Анотація. У статті визначено, що у 2021-2023 рр. інвестиційна діяльність набула провідну роль серед активних операцій банків з іноземним капіталом в Україні. Встановлено зростання інвестиційного портфеля банків за рахунок збільшення обсягу операцій з цінними паперами. Зроблено висновок про недосконалість вітчизняного фондового ринку та необхідності формування виваженої державної інвестиційної політики.

Ключові слова: геополітичні ризики, інвестиційна активність, інвестиційний портфель, інвестиційні цінні папери, банки з іноземним капіталом.

Постановка проблеми. У сучасному взаємопов'язаному світі геополітичні ризики набули великого значення, впливаючи на вартість інвестицій та загальну стабільність інвестиційних портфелів. Адже війна, тероризм, політична нестабільність, торговельні суперечки, економічні санкції, нормативні зміни та інші форми прояву геополітичних ризиків можуть створити волатильність на фінансових ринках, що, у свою чергу, призведе до неочікуваних злетів чи падінь на ринках, а також різких коливань цін. Геополітичні ризики породжують невпевненість в отриманні запланованих інвестиційних результатів. Складність та непередбачуваність геополітичних ризиків зумовлюють необхідність їх врахування при ухваленні інвестиційних рішень. В цьому зв'язку представляється актуальним дослідження інвестиційної поведінки банків з іноземним капіталом в умовах наростання загрози зниження прибутковості їх власної банківської діяльності через військові події в Україні. Інвестиційна активність та спрямованість інвестиційної діяльності банків з іноземним капіталом є своєрідними індикаторами стану вітчизняної банківської системи, рівня інвестиційної безпеки та наявності

фінансового потенціалу для інвестиційно-інноваційного розвитку нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Глобалізація та інтернаціоналізація соціально-економічного і політичного життя сприяли підсиленню уваги вчених та практиків до природи геополітичних ризиків, їх сутності та видів, методик оцінювання та можливих способів зменшення чи уникнення, зокрема, в інвестиційній сфері.

Так, про важливість виявлення геополітичних ризиків свідчать опубліковані у 2020 р. результати Всесвітнього економічного форуму [1], згідно яких геополітичну стабільність виділено серед факторів глобальних системних ризиків, що поряд із кліматичними змінами, забезпеченням водними ресурсами, технологічною еволюцією, демографічними зрушеннями, від'ємними та низькими довгостроковими обліковими ставками впливають на діяльність інвесторів по всьому світу.

Міжнародні консалтингові та дослідницькі фірми також на регулярній основі публікують щорічні експертні звіти з аналізу та прогнозу геополітичних ризиків, щоб з'ясувати, які важелі впливають на розвиток бізнесу у теперішній час та у перспективному періоді. До прикладу, проведене консалтинговою компанією PwC у жовтні-листопаді 2022 р. опитування 4410 керівників найбільших компаній зі 105 країн Центральної та Східної Європи показало, що глобальний конфлікт увійшов у трійку лідерів рейтингу глобальних загроз – таку думку мали 43% опитаних, випередила за рівнем загрози лише інфляція (55% опитаних) та дещо менше

значення мав фактор макроекономічної волатильності (37% опитаних) [2]. Примітним є те, що у наступні п'ять років ключовою загрозою соціально-економічному зростанню бізнесу та його існуванню 37% респондентів визначили саме геополітичні ризики.

Вплив геополітичних ризиків на різні сфери бізнесу зафіксували й консалтингові компанії KPMG та Eurasia Group у своєму дослідженні «Топ ризики 2023 року». Згідно представлених даних геополітична невизначеність продовжуватиме впливати на бізнес-стратегії. При цьому експерти наголошують, що геополітичні ризики є взаємопов'язаними та взаємозалежними, їх не можна розглядати окремо, що потребує ухвалення виважених управлінських рішень для топ-менеджерів підприємств. За прогнозами 81% керівників опитаних підприємств планують скоригувати процедури ризик-менеджменту, щоб справлятися з геополітичними викликами [3].

Системні ризики відстежуються й на державному рівні з метою вчасного реагування на них. Зокрема, починаючи з травня 2018 р. Національний банк України проводить опитування топ-менеджерів найбільших банків та небанківських фінансових установ України щодо сприйняття ризиків, які загрожують фінансовому сектору. Так, за результатами опитування керівників 22 банків, десяти страховиків та трьох інвестиційних компаній, проведеного НБУ у листопаді 2023 р., встановлено, що основними джерелами ризиків у фінансовому секторі України є геополітичні ризики, рівень яких 65% опитаних оцінили як дуже високий та 32% – як високий [4].

Геополітичні ризики є й предметом

досліджень вітчизняних науковців. Зокрема, В. Кривошеїним застосовано концептуальний підхід до розгляду поняття «геополітичний ризик» та його місця у структуру оцінки інвестиційного клімату країни [5]. Економістом обґрунтовано необхідність переведення геополітичного ризику з розряду пасивних, «фонових» факторів оцінки соціально-економічного середовища інвестиційних проектів у розряд активних факторів.

Правознавицею Ю. Руснак виокремлено групу політико-правових чинників та акцентовано увагу на їх впливі на формування інвестиційного клімату [6]. Дійсно, через швидкозмінність сучасної геополітичної ситуації інвестори все більше турбуються про політичну стабільність країни інвестування, адже вона безпосередньо впливає на прибутковість інвестицій та віддачу від них. Якраз у перспективному, поточному та оперативному управлінні економічною сферою держави геополітичні ризики й проявляються як політичні ризики, що обумовлені діяльністю органів державного управління.

В цьому зв'язку своєчасною є точка зору колективу авторів під керівництвом А. Ставицького, згідно якої одними із пріоритетних завдань будь-якої держави є максимально можливе нівелювання впливу геополітичних ризиків на інвесторів. Для цього вчені запропонували сформуванню стратегію управління припливом прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну [7]. Безсумнівним вважаємо твердження вчених про те, що в умовах сучасних геополітичних викликів добре опрацьована стратегія, як план

обґрунтованих дій щодо стабілізації загальноекономічної та політичної ситуації, сприятиме притоку більшого обсягу ПІІ в країну.

Зазначимо, що одним із джерел притоку ПІІ в Україну є інвестиції банків з іноземним капіталом. Вони є активними учасниками інвестиційних процесів, які протікають в нашій країні, та мають багатозначний вплив на її фінансово-інвестиційну безпеку, що висвітлено у публікації [8, 9] та ін. Однак, останніми роками розвиток інвестування у вітчизняній банківській системі відбувається в умовах геополітичної невизначеності. За попередженням експертів геополітичний ризик сьогодення є найнебезпечнішими за останні 25 років [3]. В цих умовах інвестиційна діяльність банків з іноземним капіталом в Україні потерпає суттєвих змін, що може призвести до гальмування процесів відновлення темпів інвестиційного зростання національної економіки. Тому метою статті є визначення рівня інвестиційної активності банків з іноземним капіталом в Україні внаслідок дії геополітичних факторів на основі результатів аналізу обсягу, складу та структури інвестиційного портфеля, рівня доходності операцій з цінними паперами, а також окреслити можливі напрями реалізації інвестиційного потенціалу банків з іноземним капіталом в Україні.

Методологічну основу роботи становлять методи та способи логічного, структурного, статистичного та графічного аналізу.

Виклад основних результатів. Так, за результатами аналізу даних НБУ, наведених в огляді банківського сектору за листопад 2023 р., можна зробити

висновок про суперечливість впливу іноземного капіталу на банківську систему України [10].

Зокрема, з одного боку, зниження питомих показників інфраструктури, чистих активів, зобов'язань та прибутку свідчить про скорочення присутності банків з іноземним капіталом на українському фінансовому ринку у 2021-2023 рр. та зниження залежності національної економіки від іноземного капіталу.

З іншого боку, спадні темпи обсягів кредитування економіки загрожують втратою додаткового джерела фінансування реального сектору економіки через можливість

виникнення кредитних ризиків, обумовлених наростанням геополітичної нестабільності в країні.

В цих умовах у діяльності банків з іноземним капіталом відбулась зміна пріоритетів у бік інвестиційного напрямку. Як-от, дані, наведені на рис. 1, свідчать про істотне збільшення питомої ваги інвестиційного портфеля у загальних активах банків з іноземним капіталом у 2021-2022 рр. на 9,1% та протягом 11 місяців 2023 р. іще на 11,9%. Тобто за аналізований період спостерігається підвищення інвестиційної активності банків з іноземним капіталом в Україні.

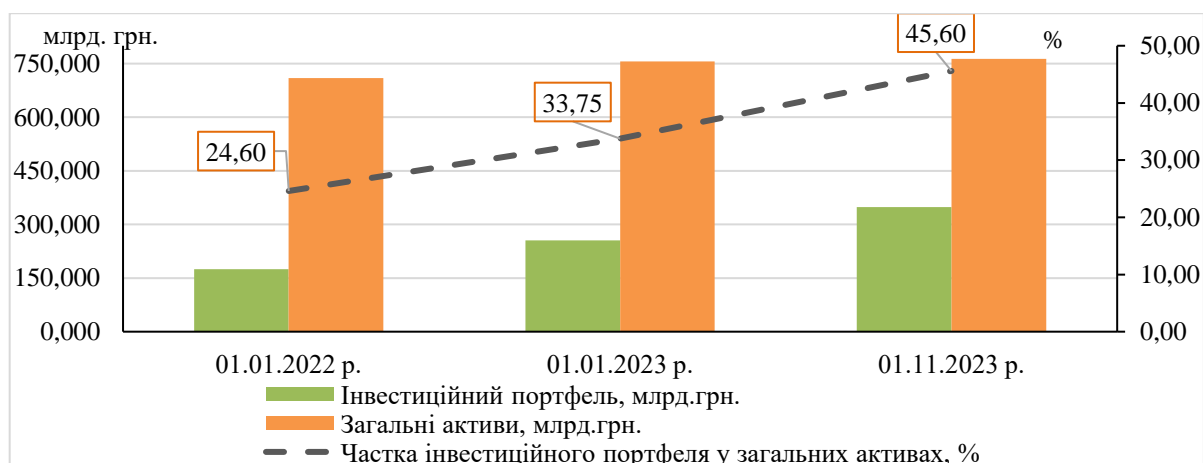

Рис. 1. Обсяг інвестиційного портфеля та його частка у загальних активах банків з іноземним капіталом в Україні у 2021-2023 рр.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за [11].

В абсолютному виразі обсяг інвестиційного портфеля банків з іноземним капіталом в Україні у 2021-2022 рр. збільшився на 80,65 млрд.грн., що становить 46,2%. Зокрема, зростання інвестиційного портфеля відбулось за рахунок збільшення обсягу операцій з цінними паперами (амортизованою вартістю) на 126,16 млрд.грн., або у 2,4 рази (рис. 2). Вони складають й

найбільшу питому вагу у складі портфеля, яка у 2022 р. досягла рівня у 82,1%, що констатує підвищення зацікавленості банків з іноземним капіталом до операцій на фондовому ринку України та розширення їхньої інвестиційної діяльності в цьому напрямі.

За всіма іншими складовими інвестиційного портфеля

спостерігається зменшення обсягу операцій. Суттєве зменшення має місце у здійсненні операцій з цінними паперами (справедливою вартістю) – на 40,72 млрд.грн., що становить 70,5%. Відбулось також скорочення інвестицій у нерухомість на 1,77 млрд.грн., або на

71,1%, вкладень в основні засоби та нематеріальні активи – на 2,61 млрд.грн., або на 14,4%, фінансові активи – на 0,41 млрд.грн., або на 5,8%. Припинено інвестування у банківські метали.

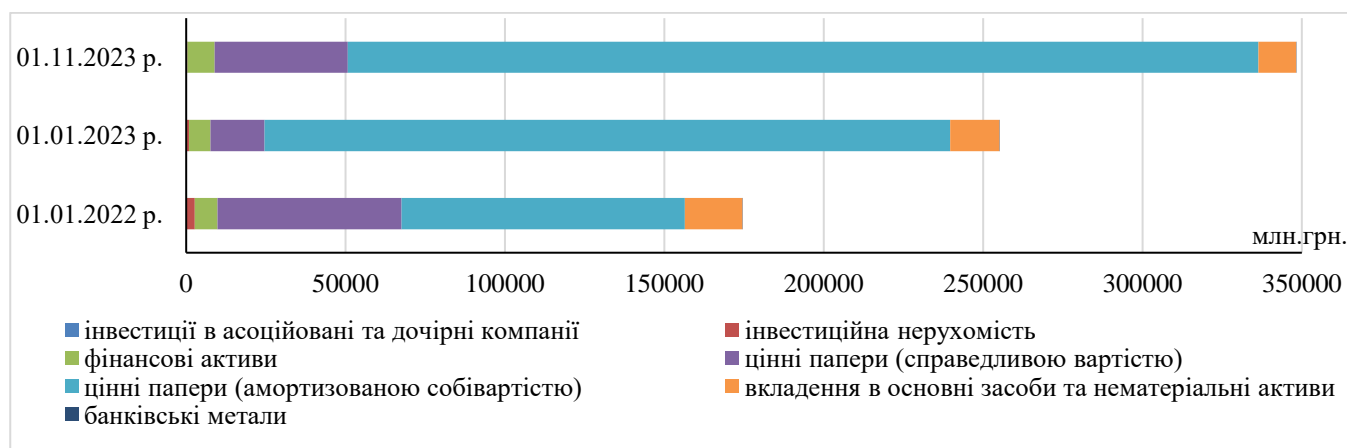

Рис. 2. Склад інвестиційного портфеля банків з іноземним капіталом в Україні у 2021–2023 рр.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за [11].

Впродовж 2021-2022 рр. у структурі інвестиційного портфеля банків з іноземним капіталом відбулись певні зміни. Зокрема, підвищилось частка цінних паперів (амортизованою собівартістю) на 33,3%, а інших складових портфеля, відповідно, знизилась. Найбільше зниження припадає на цінні папери (справедливою собівартістю), що становить 26,4%, а також вкладень в основні засоби та нематеріальні активи – 4,3%.

Тенденцією воєнного періоду роботи банків з іноземним капіталом у порівнянні із довоєнним часом є зменшення частки ОВДП у портфелі інвестиційних цінних паперів на 8,9%. Проте, збільшення обсягу операцій з ОВДП у січні-листопаді 2023 р. у 2,1 рази сприяло майже повному

відновленню ролі ОВДП у формуванні портфеля цінних паперів на рівні кінця 2021 р. (рис. 3).

Слід зазначити, що питома вага доходу від операцій з цінними паперами у загальній сумі процентного доходу зросла на 3,6 п.п. протягом 2021-2022 рр. та на кінець 2023 р. сягнула значення майже 60%. Тобто збільшення доходу від операцій з цінними паперами у 2021-2022 рр. у 2,3 рази, або на 13,65 млрд.грн., забезпечило загальне зростання процентного доходу банків з іноземним капіталом, яке дорівнювало 19,64 млрд.грн. Водночас рівень доходів банків з іноземним капіталом, отриманих з кожної гривні виданих кредитів, виявився вищим порівняно із дохідністю операцій з цінними паперами у декілька разів (рис. 4).

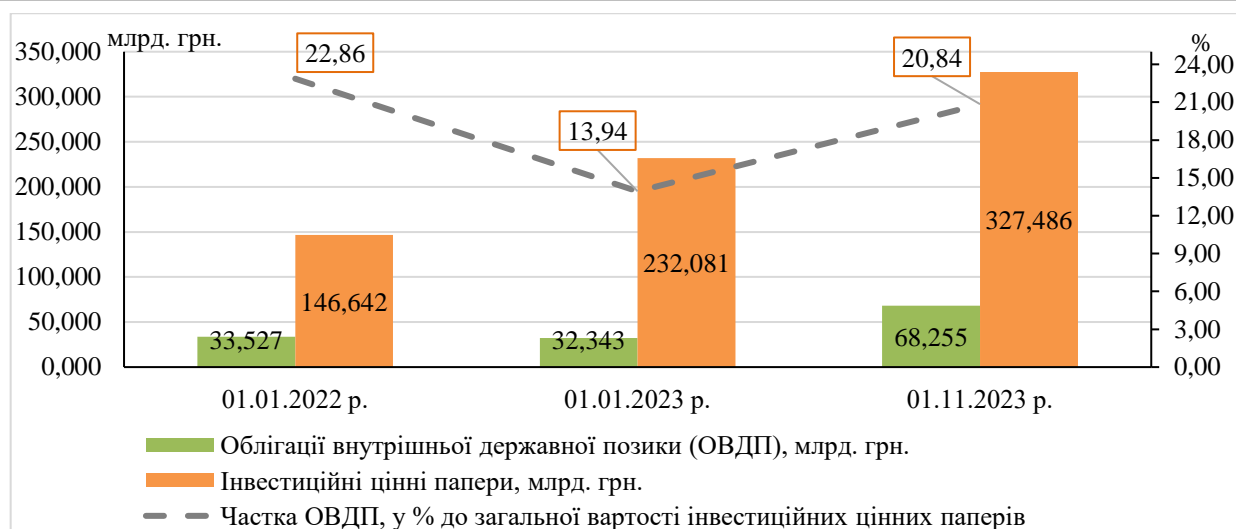

Рис. 3. Обсяг та частка ОВДП в портфелі інвестиційних цінних паперів банків з іноземним капіталом в Україні у 2021–2023 рр.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за [11].

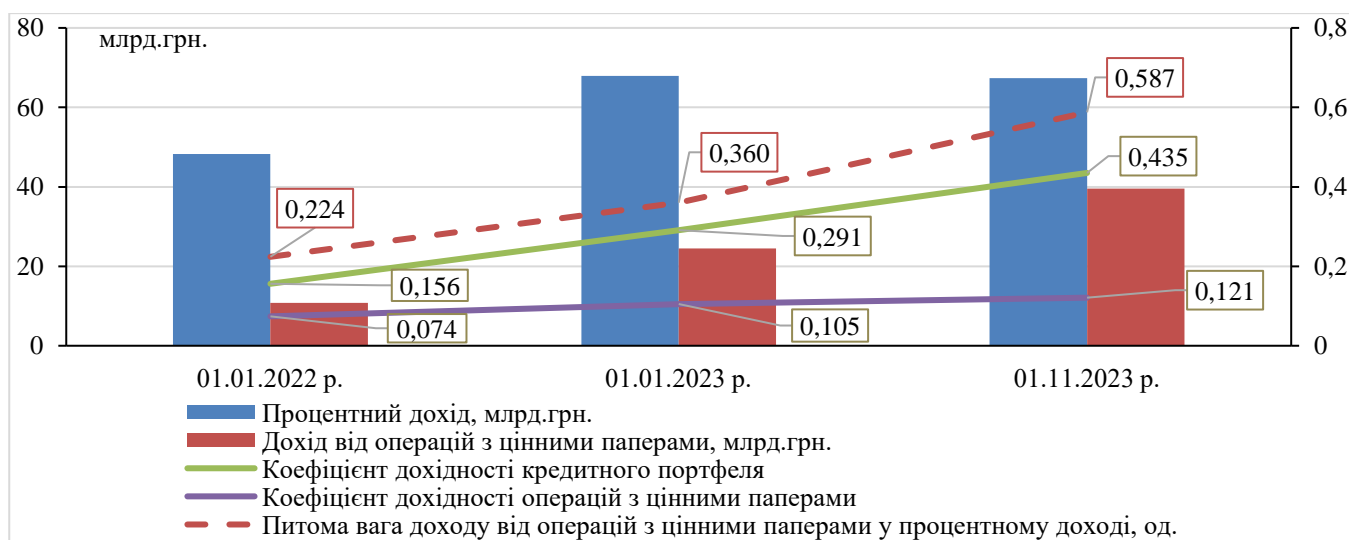

Рис. 4. Доходність кредитних та інвестиційних операцій банків з іноземним капіталом в Україні у 2021–2023 рр.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за [11].

Такий стан справ пояснюється зростанням вартості кредитів більш високими темпами, ніж обсяги кредитного портфеля банків (він скорочувався), з одного боку, та недосконалістю вітчизняного фондового ринку, що обмежує обсяги фінансових інвестицій, – з іншого.

Зокрема, з огляду на те, що ОВДП становлять п'яту частину загального обсягу інвестиційних цінних паперів, подальшого розвитку потребує не тільки ринок державних цінних паперів, а й ринок корпоративних облігацій, який змогли б активізувати банки, виконуючи функцію посередника в

операціях з облігаціями венчурних та інноваційних підприємств і у такий спосіб підвищуючи довіру до емітентів облігацій.

Висновки. Таким чином, банки з іноземним капіталом в Україні в умовах посилення геополітичної нестабільності, що склалась у 2021-2023 рр., намагались диверсифікувати ризики своєї діяльності та джерела отримання доходів. Наслідком зазначеної фінансової політики стало підвищення інвестиційної та відповідне зменшення кредитної активності банків. Зазначимо, що переважання у складі інвестиційного портфеля державних цінних паперів

обумовлено їх привабливістю з точки зору прибутковості та ризику, а не результатом функціонування розвиненого фондового ринку в нашій країні. Тому питання удосконалення механізмів роботи вітчизняного фондового ринку потребують подальшого дослідження та пошуку способів їх вирішення. Вважаємо, що важливу роль при цьому має відігравати держава, виважена інвестиційна політика якої сприятиме нарощенню інвестиційного потенціалу банків та для його спрямуванню у розвиток внутрішнього реального сектору економіки.

Список використаної літератури

1. World Economic Forum. Transformational Investment: Converting Global Systemic Risks into Sustainable Returns. 2020. P. 38. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Transformational_Investment_2020.pdf
2. Опитування керівників найбільшій компаній світу від PwC: інтерв'ю з бізнесом в Україні. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2023/26th-ceo-survey-see.html>
3. Топ-ризиків 2023 року: висновки для бізнесу. URL: <https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2023/03/top-risks-2023-the-bottom-line-for-business.html>
4. Національний банк України. Опитування про системні ризики фінансового сектору. Листопад 2023 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Risk_Survey_2023-H2.pdf?v=6
5. Кривошеїн В. В. Концепт «геополітичний ризик» у структурі оцінки інвестиційного клімату країни. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe*. 2016. Вип. 1. С. 85-90. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/67f5c1e9-f9fc-438e-9f92-a7710584b98d>
6. Руснак Ю. І. Вплив політико-правових чинників на формування інвестиційного клімату. *Право і суспільство*. 2016. № 1 (2). С. 101-105.
7. Ставицький А., Харламова Г., Шпирко В. Вплив політичних та технологічних факторів на прямі іноземні інвестиції: порівняльний економіко-математичний аналіз України та країн світу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2023. № 2 (223). С. 131-142.
8. Хома І., Папірник С. Вплив іноземного капіталу на стабільність банківської системи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-10>.

9. Ставська Ю.В. Малярчук А.Є. Вплив участі іноземного капіталу на фінансову безпеку банку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 4 (21). С. 528-535.
10. Огляд банківського сектору (листопад 2023 р.). URL: <https://bank.gov.ua/>.
11. Асоціація українських банків. Аналітика. URL: <https://aub.org.ua/index.php/analitika-aub>.